

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ ἀξίας καὶ φαυλότητος τῶν πράξεων, ἀξιομισθίας καὶ τοῦ ὑπαιτίου· καὶ περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡμῶν κριτοῦ, ἡγουν τοῦ συνειδότος, καὶ Θεοῦ τοῦ κριτοῦ μας.

Μ΄.

Ἐπειδὴ ἡ μὲν πράξις τῆς ἀρετῆς εἶναι ἀπόλυτον ἀγαθόν (Α΄), τὸ δὲ τούτου ἐναντίον, κακόν· διὰ τοῦτο εἰς ἕκαστον μὲν ἀποδίδεται ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἀπόλυτος ἀξία, ὁ ἀπόλυτος ἔπαινος· εἰς δὲ τοῦτο ἡ ἀπόλυτος καὶ ἐσωτερικὴ φαυλότης, ἡ ἀπόλυτος ἀποδοκιμασία τῶν πράξεων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐλευθέρου αἰτίου τῶν. Ἀπὸ ταύτην τὴν ἀξίαν καὶ φαυλότητα κρέματα καὶ ἡ ἀξιομισθία, καὶ τὸ ὑπαίτιον τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν των διαγωγὴν, ἢ ἡ ἠθικὴ των ἀξιομισθία καὶ ἡ ἠθικὴ των αἰτία· τὸ δὲ ἀνυπαίτιον ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ψιλὴ ἀπουσία τοῦ ὑπαιτίου χωρὶς τινὰ ἀληθινὴν ἀξιομισθίαν.

ΜΑ΄. Διότι πᾶσα πράξις ἐμπορεῖ νὰ ἔχη διπλὴν τινὰ ἀξίαν ἢ φαυλότητα, μίαν ἐξωτερικὴν καὶ σχετικὴν, καὶ ἄλλην ἐσωτερικὴν καὶ ἀπόλυτον· ἐκείνην μὲν ἔχουν αἱ ὠφέλιμοι ἢ βλαβεραὶ πράξεις· ταύτην δὲ, αἱ ἀγαθαὶ ἢ κακαὶ. Κατὰ ταύτας κρινόμενα ἡ ἀξιομισθία καὶ τὸ ὑπαίτιον, ἐμποροῦν καὶ αὐτὰ νὰ θεωρηθῶσι διπλῶς. Καὶ εἰμὲν αἱ πράξεις εἶναι ὠφέλιμοι ἢ βλαβεραὶ, εἶναι αἱ πράξαντες ἀξιόμισθοι ἢ ὑπαίτιοι ἐξωτερικῶς καὶ σχετικῶς. τοιαῦται ἀξιομισθία εἶναι, φέρει εἰπεῖν, αἱ

βραβεύμεναι με ἐγκόλπτα ἀπὸ τοὺς Ἡγεμόνας· καὶ τοιαύτη αἰτία εἶναι, ὅταν λέγωμεν ὁ θάνατος τοῦ δεινός προήλθεν ἀπὸ τοῦ ἰατροῦ τὴν ἀμάθειαν· ἐσωτερικῶς δὲ καὶ ἀπολύτως ἀξιόμισθαι ἢ ὑπαίτιοι εἶναι οἱ ἄνθρωποι, ὅταν αἱ πράξεις τῶν ἀναφερόμεναι εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον, καὶ εἰς τὰ φρονήματά των, κρίνονται ἀγαθαὶ ἢ κακαί.

ΜΒ'. Ἡ ἀξιομισθία ἠθικοῦ ὄντος πεπερασμένου εἶναι ἐπιτησ περιουρισμένη, καθὼς καὶ ὁ αἰτία του, ἐπειδὴ, καθὸ τοιοῦτον, ἐμπορεῖ νὰ πλησιάζη καὶ εἰς τὴν ιδέαν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ εἰς τὴν ιδέαν τοῦ ἀντιθέτου κακοῦ κατὰ διαφόρους βαθμοὺς (Κς', ΛΙΓ'). Τὸ δὲ μέγεθος τῶν ἀξιομισθιῶν καὶ αἰτιῶν του προσδιορίζεται διὰ τῆς ἐπιτεταμένης ποσότητος τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας του, καθὼς φανερόνεται ὀλικῶς ἕως οὗ ὑπάρχει εἰς τὴν ζωὴν ταύτην. Διατι δὲ αἱ ἀμοιβαί του γίνονται ἀπὸ τὸν πανάγαθον βραβευτὴν αἰώνιαι, καὶ ἄπειροι· τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸν σχέσιν του, καθὼς ἐρμηνεύεται κατὰ πλάτος εἰς τὴν ἐξ ἀποκαλύψεως ἱερὰν Θεολογίαν· ἡμεῖς δὲ, τὴν πεπερασμένην ἡμῶν φύσιν ἐξεύροντες, καὶ ἐὰν κατορθώσωμεν πᾶν εἰς ἡμᾶς δυνατὸν ἀγαθόν, πρέπει νὰ λέγωμεν τὸ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου »Δούλοι ἀχρεῖοι ἐσμέν.«

ΜΓ'. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας ἢ φαυλότητος τῶν πράξεων, καὶ ἐπομένως τῶν πραττόντων προσώπων, ὀνομάζεται ἠθικὸς καταλογισμὸς πρὸς διάκρισιν τοῦ δικανικοῦ· καὶ γίνεται καὶ εἰς τὴν ἀξιομισθίαν καὶ εἰς τὴν αἰτίαν καθ' ὅλον τὸ μέγεθός των. Ἡ πράξις τοῦ καταλογισμοῦ λέγεται εὐθύνη. Ἐπειδὴ δὲ ἀξιομισθία καὶ αἰτία οὐ δύναται νὰ μεταβῶσιν εἰς ἄλλο πρόσωπον κατὰ τὴν κυρίαν καὶ ἠθικὴν αὐτῶν σημασίαν· διὰ τοῦτο οὔτε διὰ ξένην ἀξιομισθίαν, οὔτε διὰ ξένην αἰτίαν γίνεται ὑπεύθυνος ὁ ἄνθρωπος.

ΜΔ'. Ἡ ἠθικὴ εὐθύνη διακρίνεται ἀπὸ τὴν δικανικὴν διὰ τῶν ἐφεξῆς δύο χαρακτήριον.

α'. Ἡ ἠθικὴ εὐθύνη γίνεται ὄχι μόνον διὰ τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀξιωμασίαν· διότι καὶ ἡ πλήρωσις τοῦ κατ' ἀνάγκην καθήκοντος ἐμπορεῖ ἠθικῶς θεωρουμένη νὰ λογισθῇ ἀξιωμασία, ἐὰν ὄχι ὅτι φόβον ποινῆς, ἀλλ' ἀπὸ πέβας τοῦ νόμου προσδιορίζεται ὁ ἄνθρωπος εἰς φύλαξιν τῶν ξένων δικαίων· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἠθικὸς νόμος αἰτεῖ πλειότερα παρὰ τὸν τοῦ δικαίου· διὰ τοῦτο ὅστις μόνον περιορισθῇ εἰς τὴν πληρωσιν τῶν τοῦ δικαίου καθήκοντων, καὶ ἐπομένως δὲν βλάπτει μὲν τινα, ἀλλ' οὐδ' ὠφελεί τινα ἐξ ἀγάπης, ἐμφαίνει κακὴν φρονήματα· διὰ τοῦτο λέγουσιν, ὅτι ὄχι ἡ πλήρωσις τῶν τοῦ δικαίου καθήκοντων, ἀλλὰ ἡ τῶν τῆς ἀγάπης εἶναι ἀξιωμασιος, ἢ ὅτι αὕτη εἶναι ἀξιωμασιωτέρα παρ' ἐκείνην.

β'. Ἡ ἠθικὴ εὐθύνη ζητεῖ νὰ προσδιορίσῃ ὅλον τὸ μέγεθος καὶ τῆς αἰτίας καὶ τῆς ἀξιωμασίας, ἐπειδὴ ἀνερευνᾷ τὰ ἐνδύτατα ἐλατήρια τῶν πράξεων· ἐνῶ ἡ δικανικὴ ἐξετάζει μόνον τὰ ἐξωτερικὰ καὶ φαινόμενα· διὰ τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ συμβῇ, ὥστε οὕτω δικανικῶς νὰ εἶναι ἐπίσης ὑπαίτιοι καὶ νὰ πάθουν τὴν αὐτὴν ποινὴν, μ' ὅλον ὅτι οἱ βαθμοὶ τοῦ ἁμαρτήματός των ἠθικῶς ἐκμετρούμενοι ἐμποροῦν νὰ εἶναι διαφορώτατοι· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἠθικὴ εὐθύνη ἀνερευνᾷ τὰ ἐνδύτατα· διὰ τοῦτο εἶναι δι' ἡμᾶς πολὺ σβεβαιοτέρα παρὰ τὴν δικανικὴν· ἐν μόνον δικαστήριον ὑπάρχει, ὅπου ἐμπορεῖ νὰ γείνη ἡ ἠθικὴ εὐθύνη ἀσφαλεστάτη· τὸ δικαστήριον τοῦ ὑψίστου.

ΜΕ'. Ὅς τις ἐξετάζει τὰς προαιρετικὰς πράξεις προσώπου τινος, καὶ αὐτὸ τὸ πρόσωπον διὰ ταύτας τὰς πράξεις του, διὰ νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἀξίαν ἢ φαυλότητα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀναλόγους αὐτῶν συνεπείας, οὗτος λέγεται, ὅτι δικάζει ἢ κρίνει.

Τούτο δὲ ἔμπορεῖ νὰ τὸ κάμῃ καὶ αὐτὸ τὸ πράττον πρόσωπον, καὶ ἄλλα λογικὰ ὄντα. Καὶ ἐπομένως ἅπας ἄνθρωπος ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἀξίας ἢ φαυλότητός του, καὶ τῶν ἀναλόγων μ' αὐτὰς συνεπειῶν εἶναι ὑποκείμενος εἰς δύο δίκας, μίαν ἐσωτερικὴν θεμελιουμένην εἰς τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ τούτου τοῦ πράττοντος, καὶ ἄλλην ἐξωτερικὴν, ἣτις στηρίζεται εἰς τὴν ἀπόφασιν ἄλλων ἠθικῶν ὄντων. Ἡ δὲ δίκη εἶναι ἐνταῦθα ἠθικὴ καὶ διάφορος παρὰ τὴν δίκαιικὴν, προσδιοριζομένη ὄχι κατὰ τὸν νόμον τοῦ δικαίου, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς.

ΜΣ'. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν δικαστήριον κάθεται κριτῆς τὸ συνειδῶς (Θ'). Ἐὰν δηλονότι ἡ ἀρχικὴ συνείδησις τοῦ ἀπὸ τὸν Λόγον ἀπαιτουμένου εἴδους τῶν πράξεων ἠθικοῦ τινος ὑποκειμένου ἀναφέρουσα εἰς αὐτὸ τὰς πράξεις, τὰς κρίνῃ ἀγαθὰς ἢ κακὰς, λαμβάνει τὸ πράττον ὑποκείμενον τὴν συνείδησιν τῆς ἀξίας ἢ φαυλότητός του, τῆς ἀξιμισθίας ἢ αἰτίας του· καὶ διὰ ταύτης τῆς συνειδήσεως ἔμπορεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὰς ἠθικῶς ἀναγκαίας συνεπείας τῶν πράξεών του κατὰ τὴν ἰδέαν ἠθικῆς τινος τοῦ κόσμου διαταγῆς, εἰς τὴν ὁποίαν συμφωνεῖ ἀκριβῶς τὸ φυσικὸν μὲ τὸ ἠθικόν. Τὸ συνειδῶς φαίνεται ἐνταῦθα ἠθικὴ κρίσις, ἣτις λέγεται κριτῆς τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἐκληφθῇ ὡς κριτῆς ἀδιάψευστος.

ΜΖ'. Οἱ ἔροι λοιπὸν Συνειδῶς, Ἡθικὴ κρίσις, Ἐσωτερικὸς κριτῆς, εἶναι ταυτόσημοι καὶ φανερόνουν τὴν δύναμιν τοῦ νὰ κρίνῃ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς τὸν ἑαυτόν του· ἡ δὲ δύναμις αὕτη δὲν εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν συνείδησιν κατὰ θεωρητικὴν σημασίαν· ὁ πρακτικὸς Λόγος βάλλει νόμον πράξεως εἰς τὴν θέλησιν· ὁ δὲ ἐσωτερικὸς κριτῆς παραβάλλει τὰς πράξεις μὲ τὸν νόμον τοῦτον, καὶ συμπεραίνει, ἂν εἶναι ἀγαθὰ ἢ κακὰ· καὶ λέγει τρόπον τινὰ εἰς τὸν ἑαυτόν του, Σύνοιδά ἐμαυτῷ ἀγαθὰ ἢ κακὰ πράξαντι.

ΜΗ'. Τὸ συνειδῶς σημαίνει καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ὁρμὴν εἰς τὸ νὰ κάμνη ταύτην τὴν ἐνέργειαν· καὶ κατὰ ταύτην τὴν σημασίαν ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν, Ἄγρυπνεῖ καὶ φρουρεῖ πάντοτε τὸν ἄνθρωπον· αὕτη δὲ ἡ ἀγρυπνία κάμνει τὸν ἄνθρωπον νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὸ κακόν· διὰ τοῦτο ἄνθρωπος μὲ τοιοῦτον συνειδῶς λέγεται εὐσυνείδητος, καὶ τὸ ταύτου ἐναντίον, ἀσυνείδητος· αἱ δὲ τύψεις τοῦ συνειδήτος δὲν εἶναι ἄλλοτε, εἰμὴ καταδιωγμοὶ καὶ κατακραυγαὶ τοῦ κριτοῦ τούτου, εἰς ὅσα ἔπραξεν ὁ ἄνθρωπος κακὰ καὶ παρὰ νόμον· καὶ πελλᾶκις ὁ ὑπεύθυνος ζητεῖ μόνος τὴν ποιητὴν τῶν ἀμαρτημάτων του, διὰ νὰ καθησυχάσῃ τὴν τοῦ συνειδήτος τύψιν. Ταύτας τὰς τύψεις ἐπροσωποποίησαν οἱ παλαιοὶ, καὶ τὰς ὠνόμασαν Ἐρινυύας.

ΜΘ'. Μ' ὅλον ὅτι χρέος ἠθικὸν καθενὸς ἀνθρώπου εἶναι νὰ παρίσταται καθ' ἡμέραν ἔμπροσθεν τοῦ θρόνου τοῦ θαυμασίου τούτου κριτοῦ, καὶ νὰ δίδῃ λόγον τῶν πράξεών του· μ' ὅλον τοῦτο δὲν πρέπει νὰ τὸν νομίσωμεν ἀδιάφυστον, καθὼς ἔπαμεν (ΜΖ'), πρὶν μᾶς διδάξῃ ὁ Λόγος μὲ εὐκρίνειαν Τί εἶναι δίκαιον, καὶ Τί εἶναι ἀδίκον, Τί ἀγαθόν καὶ Τί κακόν· διότι πολλοὺς δικαιώνει τὸ συνειδῶς εἰς πράξεις μυρίων ποινῶν ἀξίας, καὶ κατακρίνει πάλιν δι' ἀνεύθυνα, ἢ καὶ ἀξίεπαινα ἔργα. Ποῖοι διωγμοὶ καὶ φόνοι καὶ ἀπανθρωπία ἀρρήτοι δὲν συνέβησαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ οἱ διώκται ἐνήμεταν ἐαυτοὺς ὄχι μόνον εὐσυνειδήτους, ἀλλὰ καὶ ἀγιασμοῦ ἀξίους! Ὄταν οἱ βάρβαροι φονεύωσι τοὺς ἑτεροδόξους των, διότι εἶναι ἑτεροδόξοι, νομίζουν, ὅτι κάμνουν ἔργα δικαιοτάτα καὶ ἀγιώτατα, ἐπειδὴ δὲν ἐσυμβουλευθήσαν τὸν Λόγον νὰ μὴ θώσι Τί εἶναι ἅγιον καὶ Τί ἀνόσιον ἔργον.

Ν'. Ἐάν τὸ ἐξωτερικὸν δικαστήριον μέλλῃ νὰ εἶναι ὄχι

μόνον δικαιοκόν, ἀλλὰ καὶ ἠθικόν κατὰ τὴν κυρίαν του σημασίαν - πρέπει ὁ κριτὴς νὰ εἶναι ὄν ἠθικῶς ἄπειρον, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι πανάγιον, πάντοφρον καὶ παντοδύναμον· καὶ λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι κριτὴς τῶν ἀνθρώπων αὐτὸς ὁ Θεός, διὰ νὰ ἐμπορέσῃ νὰ κρίνῃ ἀρετὴν καὶ κακίαν, καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ πραγματικῶς τὰς τούτων συνεπειὰς εἰς ἠθικὴν τινα διαταγὴν τοῦ κόσμου· αὕτη δὲ ἡ πραγματικὴ ἀποκατάστασις τῶν συνεπειῶν ὀνομάζεται βράβευσις τῶν ἀγαθῶν καὶ ποινὴ τῶν κακούργων.

ΝΑ'. Ὅτι δὲ κριτὴς τῶν ἐναρέτων καὶ κακῶν πράξεων ἄλλος δὲν δύναται νὰ γείνη παρὰ τὸν Θεόν, συμπεραίνεται ἐκ τῶν ἐφεξῆς· διότι εἰς τὰς ἐξετάσεις τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀδίκου, τὰς ὁποίας κάμνουν τὰ γήϊνα κριτήρια, ἐρευνῶνται μόνον ἐξωτερικὰ, καὶ φανερὰ, καὶ ἀποδεικνύμενα διὰ πολλῶν ἐξωτερικῶν σημείων· ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται νὰ ἀνακριθῶσιν ἀφανῆ καὶ ἀσθηλὰ καὶ κεκρυμμένα. Πῶς λοιπὸν δύναται ἄνθρωπος, ὅς τις καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐξωτερικὰς κρίσεις του ἀπαντᾷ ἀναριθμήτους δυσκολίας, καὶ μ' ὅλως δύναται νὰ ἐπιφέρῃ τὴν δικαίαν ψήφον, πολλάκις δὲ κατακρίνει τὸν ἀθῶον, καὶ βραβεύει τὸν πταίτην, πῶς λέγω ἐμπορεῖ νὰ κρίνῃ τὰ κρυφιώτατα τοῦ ἀνθρώπου; ἀλλ' ἡ περὶ τούτων λεπτομερεστέρᾳ ἔρευνα ἀνήκει εἰς τὰς θεολογικὰς πραγματείας.

ΝΒ'. Λί βραβεύσεις καὶ αἱ ποιναὶ πολλάκις γίνονται καὶ εἰς τοῦ παρόντα βίου ἀπὸ τὸν δικαιοτάτου κριτὴν· πολλάκις δὲ ἀνατίθενται εἰς τὸ γενικὸν δικαστήριον, διὰ νὰ ἀπολαύσῃ καθεὶς κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων του, ὡς θέλει φανῆν εἰς τὴν ἠθικὴν Θεολογίαν. Εἰς τὸν παρόντα βίου ἀκολουθεῖ καὶ κρίνει ἡ θεία δίκη τὰς πράξεις τοῦ καθενός, καὶ ἐπιφέρει πολλάκις τὰ βραβεῖα ἢ τὰς ποινὰς, διὰ νὰ κάμνῃ τοὺς ἄλλους προσεκτικωτέρους εἰς τὴν τήρησιν τῶν καθηκόντων, καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ ἄλλους ἀ-

πρὸ τὴν κλίσειν τοῦ νὰ πράττωσι τὰ κακά. Διὰ τοῦτο οἱ παλαιοὶ ἐπροσωποποίησαν τὴν θεῖαν δίκην ὀνομάσαντές τιν Νέμεσιν, ἣτις τιμωρεῖ καὶ ἐνταῦθα τοὺς κακούργους· καὶ βραδύνει μὲν πολλάκις νὰ τιμωρήσῃ τὸν κακόν, ἀλλὰ δὲν μένει ἄπρακτος· εἴτι τὸν τιμωρεῖ ἐξ ἅπαντος εἰς τὸν μέλλοντα βίον, ἐὰν δι' ἀκατάληπτα εἰς ἡμᾶς αἴτια ἀποθάνῃ ἀτιμώρητος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ ἀρετῶν καὶ καθηκόντων.

ΝΓ΄.

Ο ἠθικὸς νόμος εἶδει καθήκοντα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς ἄλλα ἠθικὰ ὄντα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐμπορεῖ νὰ ἔχη ἀμοιβαίας σχέσεις, ἐπειδὴ τὰ ἐνάρετα φρονήματα, τὰ ὁποῖα σέβονται καὶ τιμῶσι τὸν νόμον τοῦ Λόγου, καὶ ἐπομένως τὴν λογικὴν φύσιν ἐν γένει, τὴν πηγὴν τῆς ἠθικῆς νομοδοσίας, ἀποδίδουσι τὸ σέβας τοῦτο καὶ εἰς τὸ ὑποκείμενον ὅπου ἐνυπάρχουσι, καὶ εἰς ξένα, τὰ ὁποῖα ἔχουν μετοχὴν ἀπὸ ταύτης τῆς νομοδοσίας. Ἐντεῦθεν ἀναπηγάζει ἡ τῶν καθηκόντων διαίρεσις εἰς καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἔχει ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν ἑαυτόν του, καὶ εἰς κοινωνικὰ καθήκοντα, καθὼς καὶ ἡ τῶν ἀρετῶν, αἵτινες ἐκβρίνουσιν ἀπὸ τῆς πλήρωσις τῶν διττῶν τούτων καθηκόντων.

ΝΔ΄. Διαφέρει λοιπὸν ὁ ἠθικὸς νόμος ἀπὸ τὸν νόμον τοῦ δικαίου, ὅστις διορίζει καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ ὄχι καὶ αὐτοῦ πρὸς ἑαυτόν (Περὶ Δικ. ΛΑ΄). Τὰ καθήκοντα ταῦτα τοῦ δικαίου εἶναι μὲν ἀμοιβαία, καὶ ἀποδίδου-

ται ἔπομένως καὶ εἰς αὐτὸ τὸ πράττον ὑποκείμενον· διότι καθὼς ἐγὼ ἔχω καθήκοντα πρὸς ἄλλους, οὕτως ἔχουσι καὶ ἄλλοι πρὸς ἐμέ· ἀλλ' εἶναι καθήκοντα ὑπ' ἀνάγκης τηρούμενα, καὶ πάντοτε τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον πρὸς τὸν ἑαυτὸν του δὲν ἔχει τοιαῦτα καθήκοντα, μ' ὅλον ὅτι ἔχουσι ἄλλοι πρὸς αὐτό· ἐνῶ τὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου δὲν ἀναγκάζονται, ἀλλ' αἰτοῦνται ἑλευθέρως ἀπὸ τὸν Λόγον· καὶ τὰ ἀποδέδει τὸ ὑποκείμενον, καθὸ ἔτωτερικὸν ὑποκείμενον, πρὸς αὐτὸ τοῦτο τὸ ὑποκείμενον, οἷς ἐξωτερικόν.

ΝΕ'. Ε'άν θεωρήσωμεν τὸ πρᾶγμα λογικώτερα, διὰ νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς τὴν ἔκτασιν ἢ τὸ πλάτος τῆς ἰδέας τοῦ καθήκοντος, ἐμποροῦμεν νὰ κάμωμεν τὴν ἐφεξῆς λογικὴν ὀλομέλειαν τῶν καθηκόντων ὡς πρὸς τὰ ἴδυνατά, ἢ νοητὰ ἀντικείμενα, πρὸς τὰ ὁποῖα ἐμποροῦν νὰ ἀναφερθῶσι.

Α'. Καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν, ἢ πρὸς τὸ **Ε'γώ**.

Β'. Καθήκοντα πρὸς ἄλλα ὄντα, ἢ πρὸς τὸ **Οὐκεγώ**:

α'. πρὸς ζωῆς ἄμοιρα.

β'. πρὸς ζῶντα.

1 πρὸς ἄλογα.

2 πρὸς λογικά.

I. πρὸς ἀνθρώπους.

a. ἢ ζῶντας.

b. ἢ ἀποθαμμένους.

II. πρὸς ὑπὲρ ἀνθρώπου ὄντα.

a. πεπερασμένης φύσεως (**Ἀγγέλους**)

b. Ἀπείρου (**Θεόν**).

Α'φ' οὗ κατεστρώσαμεν οὕτω τὸ διάγραμμα τῶν δυνατῶν καθηκόντων μας, θέλωμεν ἐξετάσειν εἰς αὐτὰ ὅ,τι δικαιόνηι ὁ Λόγος, καὶ ὅ,τι δύναμεθα νὰ νομίσωμεν περὶ αὐτῶν.

» πράγματι καὶ ὑποκειμένοις, ὡς λόγον ἔχων, λόγον μὴ ἔχουσι,
 » χρῆν μεγαλοφρόνως καὶ ἐλευθέρως «· διότι ἡ πρὸς τὰ κτήνη
 ἀσπλαγχνία μᾶς κάμνει ἀνεπαιθῆτως ἀσπλάγχνους καὶ πρὸς
 τὸν λογικὸν ἄνθρωπον.

ΝΙΓ'. Περὶ δὲ τῶν ἀποθαιμένων, εἶναι φυσικὸν εἰς τὸν
 ἄνθρωπον, ὅσους ἠγάπα καὶ ἐτίμα ζῶντας, νὰ φυλάττη τὰ αὐ-
 τὰ αἰτήματα πρὸς αὐτοὺς καὶ ἀφ' οὗ ἀποθάνωσι. Ἐὰν λοι-
 πὸν καὶ ὅεν ἔχωμεν πλεον κοινωσίαν μ' αὐτοὺς εἰς τὴν ζωὴν
 ταύτην, χρεωστοῦμεν ὅμως νὰ κηδεύωμεν ἐντίμως τοὺς νε-
 κρούς των, καὶ νὰ μὴ τοὺς καταφρονῶμεν ὡς πτώματα κτη-
 νῶν· νὰ εὐχώμαθα πρὸς Θεὸν τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἡσυχίαν·
 ν' ἀναφέρωμεν εὐφῆμως τὸ ὄνομά των· καὶ νὰ μὴ κακολογῶ-
 μεν οὐδέ τὸν μέγιστόν μας ἐχθρόν· διότι πᾶσα ἐχθρα συναπο-
 τίθεται μὲ τὴν ζωὴν· καὶ εἰάν γίνεται κρίσις περὶ τῶν πράξεών
 των, αὐταὶ μὲν νὰ κατακρίνωνται, εἰάν εἶναι κακαὶ, δὲν ἐμ-
 ποδίζει ὁ Λόγος· αὐτοὺς ὅμως τοὺς ἀποθανόντας νὰ βλασφη-
 μῶμεν, εἶναι ἀσυγχώρητον.

ΝΘ'. Μὲ τοὺς Ἀγγέλους, αἴϋλα καὶ ἀσώματα ὄντα,
 λειτουργικᾶ τοῦ ὑψίστου κατὰ τὴν ἱεράν μαρτυρίαν τῶν Θεο-
 πνεύστων γραφῶν, κοινωσίαν πραγματικὴν δὲν ἔχομεν εἰς τὸν
 σωματικὸν τοῦτον βίον, ἐπειδὴ οὔτε συμβόλαια, οὔτε ἄλλας
 κοσμικὰς σχέσεις συγκροτοῦμεν πρὸς αὐτοὺς. Δὲν ἔχομεν λοι-
 πὸν ἄλλο καθήκον πρὸς αὐτοὺς, εἰ μὴ νὰ τοὺς τιμῶμεν ὡς
 ὄντα ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν φύσιν, καὶ ὡς ἔφορα καὶ προπτατεύ-
 τικὰ τῆς ζωῆς μας ὑπὲρ λόγον, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῆς ἱε-
 ρᾶς ἡμῶν πίστεως.

Ξ'. Πρὸς Θεὸν, τὸν ὑψίστον ἡμῶν δημιουργόν, χρεω-
 στοῦμεν καθήκοντα, ὅποια εἶναι τὰ τοῦ πλάσματος πρὸς τὸν
 πλάστην· ἡγουν τὰ πρὸς αὐτὸν καθήκοντά μας δὲν εἶναι ὁ-

ποιᾶ τὰ πρὸς ἄνθρωπον, ὡς τις ἔχει καὶ αὐτὸς πρὸς ἡμᾶς καθήκοντα· οὐδ' εἶναι τοιαῦτα, ὥστε εἰάν δὲν τὰ φυλάξωμεν νὰ προέρχεται εἰς αὐτὸν κάποια βλάβη· διότι τίνα χρεῖαν ἔχει ἀπὸ ἡμᾶς ὁ ἀνευδεής; τί δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν ἡμεῖς εἰς τὴν ἀπειρον αὐτοῦ μακαριότητα; Τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντά μας κυρίως εἶναι καθήκοντα πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους· διότι τὸ καθήκον τοῦ νὰ τιμῶμεν τὸ Θεῖον του θέλημα τότε ἐκπληρόνομεν ἀληθῶς, ὅταν μεταχειριζώμεθα καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ὡς λογικὰ ὄντα. Ἀλλὰ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα διδάσκει εὐκρινέστερα ἢ ἠθικὴ Θεολογία καὶ ὑπὲρ ταύτην ἡ ἱερά ἡμῶν πίστις· μένουσιν λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν ἐφεξῆς ἀπὸ τῶν ἐκτεθέντων (ΝΕ΄.) καθηκόντων, τὰ πρὸς τὸ Ἐγὼ καὶ τὰ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους.

ΞΑ΄. Ἐκ τοῦ ἠθικοῦ νόμου ὑποχρεούμεθα πᾶς ἄνθρωπος νὰ σέβεται τὴν ἀξίαν τῆς λογικῆς φύσεως καὶ εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους, ὥστε ὄχι μόνον νὰ μὴ κάμνη πᾶν ὅ,τι ἀντίκειται εἰς τὸν σκοπὸν τῶν λογικῶν ὄντων, ἀλλὰ καὶ νὰ κάμνη πᾶν ὅ,τι συμβάλλει εἰς τὸν σκοπὸν τούτον· προϋποτιθεμένου (τὸ ὁποῖον εἶναι αὐτόδηλον), ὅτι ὁ σκοπὸς ἐκεῖνός κρίνεται ἀγαθός καὶ ἀπὸ τὸν Λόγον, ἢ ὅτι εἶναι σκοπὸς λογικοῦ ὄντος· Ἐντεῦθεν ἐκπηγάζουσι δύο εἴδη καθήκοντος· τὸ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸ τῆς ἐπιεικειᾶς ἢ χρηστότητος. Τὸ πρῶτον εἶναι κατὰ τὴν φύσιν τοῦ ἀποφατικόν· τὸ δὲ δεύτερον καταφατικόν ἢ θετικόν, μ' ὅλον ὅτι ἐφαρμοζόμενα εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἐμποροῦν καὶ τὰ δύο νὰ ἀλλάξωσι τὸν χαρακτῆρα τοῦτον. Δικαιοσύνη καὶ ἐπιείκεια ἐμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ὡς δύο γενικαὶ ἀρεταὶ, αἱ δὲ λαί ἀπαιτοῦνται εἰς τὰς πράξεις παντὸς ἀγαθοῦ ἀνθρώπου.

ΞΒ΄. Ἡ Δικαιοσύνη λοιπὸν τοῦ ἠθικοῦ νόμου διαφέρει

ἀπὸ τῆν δικαιοσύνην τοῦ νόμου τοῦ δικαίου, ἐπειδὴ ἐκείνη μὲν ἀναφέρεται καὶ εἰς τὸν πράττοντα, αὕτη δὲ μόνον εἰς τοὺς ἄλλους· διὰ τοῦτο τὸ καθῆκον ἐκείνης εἶναι μεγαλύτερον παρὰ τὸ ταύτης· εἶναι, φέρ εἰπεῖν, καθῆκον μου δικανικῶς νὰ πληρῶσω τὸ χρέος μου, εἶναι δὲ καθῆκον μου ἠθικῶς νὰ τὸ πληρῶσω μετὰ χαρᾶς καὶ χωρὶς τινος ἀνάγκης· ἀσωτία καὶ κρεπάλη ἀντιφέρονται εἰς τὸ ἠθικὸν καθῆκον, ἐνῶ ἐκ τούτων δὲν πειράζεται τίποτε τὸ καθῆκον τοῦ δικαίου· διότι τί τὸν μέλει τὸν ἄλλον, εἰάν ἐγὼ ἀτιμάζω τὸν ἑμαυτὸν μου διὰ τῆς μέθης; ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ πατῶ τὰ δίκαιά του εἰς τοιαύτην κατάστασιν εὐρηκόμενος. Ἐμπορεῖ δὲ νὰ ἐκφρασθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἠθικῆς δικαιοσύνης οὕτω. Μὴ πράττης πᾶν ὅ,τι ἀντίκειται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Λόγου, τιμῶν καὶ σεβόμενος τὴν ἀξίαν παντὸς λογικοῦ ὄντος.

ΞΓ'. Λόγος δὲ τῆς καθολικότητος ταύτης τῆς ἐντολῆς εἶναι, ἐπειδὴ τὸ δῶγμα τοῦ νὰ ἀντιφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Λόγου, δὲν ἔμπορεῖ νὰ γείνη νόμος δι' ὅλους τοὺς λογικοὺς ἀνθρώπους (ΙΑ'). ἐκ δὲ τῆς ἐκφράσεως ταύτης φαίνεται καὶ ὁ ἀποφατικὸς τῆς χαρακτήρ (ΞΑ'), ἐπειδὴ εἶναι ἀπαγορευτικὴ, καὶ ὄχι προστακτικὴ· φαίνεται ὅμως πολλαχοῦ καὶ προστακτικὴ· οἶον, Πλήρωσον κατὰ συνείδησιν τὴν ὑπόσχεσίνου. Ὁμίλησον ἐλευθέρως τὴν ἀλήθειαν κτλ.

ΞΔ'. Ἐπιείκεια εἶναι ἡ ἀρετὴ, διὰ τῆς ὑποίας ἐνεργεῖται ἡ τελειότης καὶ εὐδαιμονία ὄχι μόνον τοῦ πράττοντος, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἄλλου, ὅς τις ἔχει κοινωνίαν μετ' αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἀρχὴ ταύτης ἔμπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ οὕτω. Πράττε ὅ,τι δύνασαι διὰ νὰ ἐπιτύχης τὸν σκοπὸν τοῦ Λόγου σεβόμενος τὴν ἀξίαν παντὸς λογικοῦ ὄντος.

Αἴτιον δὲ τοῦ κύριου ταύτης τῆς ἐντολῆς εἶναι ἡ ἰδέα καθολικῆς τινος νομοθεσίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζεται κυρίως καὶ οὐσιωδῶς τὸ δόγμα τοῦ νὰ συνεργῆται ὁ σκοπὸς τοῦ Λόγου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνεργία καὶ βοήθεια σκοπῶν τινῶν εἶναι θετική ἐνέργεια· διὰ τοῦτο τὰ τῆς ἐπιεικείας καθήκοντα ἔχουν οὐσιωδῶς χαρακτῆρα καταναγκαστικῶν καὶ προστακτικῶν (ΞΛ'). Πολλάκις ὁμοίως ἀναλαμβάνουσι καὶ τὸν ἀποφατικόν· οἷον, Παραιτῶν τι ἀγαθόν, εἴα νὰ τὸ λάβῃ ἄλλος, καὶ νὰ εὐτυχῆσῃ οἱ αὐτοῦ. Δὲν λαμβάνω τὸ ὕψλημα ἀπὸ τὸν δυστυχῆ χρεώτην μου, εἰὰ νὰ τὸν βοηθήσω μὲ τοῦτον τὸν τρόπον.

Σημεῖώσεις. Δὲν εἶναι πράξις ἠθική, ἥτις δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἰδέαν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἐπιεικείας· διὰ τοῦτο οὗτοι εἶναι αἱ γενικαὶ ἀρεταί, αἵτινες, ἐὰν ἀναφέρωμεν πᾶσαν μίαν ἢ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, ἢ πρὸς τοὺς ἄλλους, γίνονται τέσσαρες (ΝΙ'). αἱ ἐφεξῆς.

α'. Δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν.

β'. Δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους.

γ'. Ἐπιεικεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ἑαυτὸν.

δ'. Ἐπιεικεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς ἄλλους.

Ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ Πλάτων (Περὶ Πολιτ. Δ'. περὶ Νέμ. Γ'. 428, 688, 953, ἐκδ. Στεφ.) εἰσάγει τέσσαρας ἄλλας γενικὰς ἀρετάς, τῆς ὁποίας ἐνομαζοῦν καὶ μέρη ἀρετῆς, τὰς ἐφεξῆς. Σοφίαν (φρόνησιν, νοῦν), Σωφροσύνην, Ἀνδρίαν, Δικαιοσύνην. Καὶ εἰς τοῦτο τὸν ἠκολούθησαν τὸ πλείστον μέρος τῶν ἠθικῶν διδασκάλων, καὶ μάλιστα οἱ Στωϊκοί. Τινες δὲ τῶν Στωϊκῶν ἀπὸ τὰ τρία κυριότερα μέρη τῆς φιλοσοφίας (Λογικὴν, Φυσικὴν, καὶ ἠθικὴν) ἀπεδέχθησαν καὶ τρεῖς γενικὰς ἀρετάς, Λογικὴν καὶ Φυσικὴν καὶ ἠθικὴν. Ἀλλ' εἰς μὲν τῶν δευτέρων τὴν διείρεσιν ἢ ἀρετὴ λαμβάνει πολλὰ γενικὰ σημασία, ἐπειδὴ ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ μὴ ἠθικά· εἰς δὲ τῶν πρώτων ἐλλείπει πᾶσα λογικὴ ἀκρίβεια, ἐπειδὴ δὲν καταλαμβάνομεν διὰ τί παραλαμβάνονται τέσσαρες αἱ γενικαὶ ἀρεταί. Προσέτι ἡ σοφία περιλαμβάνει πᾶσαν ἀρετὴν ἐν γενεῖ, ἐπειδὴ πᾶσα μία ἀπαιτεῖ πρακτικὴν ἢ ἠθικὴν τινὰ γνῶσιν τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἐπομένως ὁδηγεῖται εἰς ὅλα τὰ ἔργα τῆς ὑπὸ τῆς σοφίας· διὰ τοῦτο ὀνομαζοῦν ὁ Πλάτων τὴν σοφίαν ἡγεμόνα συμπασης τῆς ἀρετῆς. Καὶ οἱ Στωϊκοί ἐστοχαζοῦντο Σοφὸν τὸν τέλειον εἰς τὴν ἀρετὴν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος δὲν φθάσει ποτὲ εἰς τὴν τελειότητα ταύτην· διὰ τοῦτο λεγοῦν ὁ Πλάτων εἰς τὸ τέλος τοῦ Φαίδρου, ὅτι τὸ σοφὸν πρὸς

εδιάζει εἰς μόνον τὸν Θεόν, εἰς δὲ τὸν ἄνθρωπον τὸ φιλόσοφον· καὶ ἡ φιλοσοφία ἔλαβεν ἐντεῖθεν τὸ ὄνομα, ἐπειδὴ ὁ τελευταῖος σκοπὸς τῆς εἶναι ἡ σοφία. Κατὰ ταύτην ὅμως τὴν σημασίαν ἡ σοφία δὲν εἶναι πλέον ἀρετὴ, ἀλλ' ἡ ἀγιότης αὐτῆ, ἥτις εἶναι τοῦ Θεοῦ εἰκόνα (Κς'). Λαμβάνομεν λοιπὸν οἰκειότερον δύο γενικὰς ἀρετάς, Δικαιοσύνην καὶ Ἐπιεικείαν· καὶ δύο ἀντιθέτους γενικὰς κακίας Ἀδίκίαν καὶ Ἀνεπιεικείαν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν πρώτη ἀντιφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν τῆν λογικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἔχει θετικὸν χαρακτήρα· ἡ δὲ δευτέρα δὲν τὸν συνεργεῖ, καὶ ἔχει ὀποφατικόν, καθὼς καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι τὸ πρᾶγμα δια τὴν ἀντίθεσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Περὶ τελείων καὶ ἀτελῶν, ὑψηλοτέρων καὶ κατωτέρων καθηκόντων.

ΞΕ'.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἠθικὸς νόμος ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἢ καθαρὸς, ἢ ἡγουν κατ' εἶδος, ἢ καὶ ἐφηρμοσμένος ἐν ταυτῷ, ἡγουν καθ' ὕλην· διὰ τοῦτο καὶ τὰ δι' αὐτοῦ προσδιοριζόμενα καθήκοντα ἐμποροῦν νὰ διαιρεθῶσιν εἰς καθαρὰ καὶ εἰς ἐφηρμοσμένα. Ἐπειδὴ δὲ πάλιν ὁ ἐφηρμοσμένος νόμος ἐμπορεῖ νὰ προσδιορίσῃ τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπον τῶν ἠθικῶν πράξεων ὡς πρὸς τὴν ὕλην τῆς πράξεως ἢ διόλου, ἡγουν διὰ πᾶσαν περίπτωσιν, ἢ ἐν γένει, ἡγουν ὅχι διὰ πᾶσαν περίπτωσιν· τὸ ὁποῖον θέλει νὰ εἴπῃ, Ὁ νόμος ἐμπορεῖ νὰ προσδιορίσῃ ἢ ἐντελῶς ἢ ἀτελῶς· διὰ τοῦτο ἐμποροῦν νὰ διαιρεθῶσι καὶ τὰ διὰ τούτου προσδιοριζόμενα καθήκοντα εἰς τέλεια καὶ ἀτελῆ· ἐκεῖνα μὲν περιέχουν μερικωτέραν· ταῦτα δὲ γενικωτέραν ἐνοχήν· ἐκεῖνα εἶναι καθήκοντα τῆς δικαιοσύνης· ταῦτα, τῆς ἐπιεικείας.

Δ'.

13